

**¿DE LA «TRAGÈDIA»
AL «MIRACLE»?
L'Àfrica subsahariana
en el nou context multipolar**

DE LA «TRAGÈDIA» AL «MIRACLE»?
L'ÀFRICA SUBSAHARIANA
EN EL NOU CONTEXT MULTIPOLAR

Oscar Mateos

INTRODUCCIÓ	3
1. DE «L'AFROPESSIMISME» A «L'AFROOPTIMISME»	5
2. ÀFRICA SUBSAHARIANA EN UN MÓN MULTIPOLAR	13
3. MÉS ENLLÀ DE LES «RECEPTES PER A L'ÀFRICA»	24
NOTES	29
QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ	31

Aquest quadern és fruit de la reflexió conjunta que es va dur a terme en el marc del seminari sobre l'Àfrica subsahariana de CJ entre els anys 2009 i 2011, en el qual hi van participar, entre d'altres, Josep F. Mària (Cristianisme i Justícia), Àlex Prats (Oxfam Intermón), Luis Sols (Cristianisme i Justícia), Neus Ramis, Dani Gómez (Observatori del Deute en la Globalització, ODG), Carles Gil (Servei Solidari), Nani Vall-Ilossera (Cristianisme i Justícia), Miguel Ángel Prieto, Carles Ibáñez (Farmamundi), Eulàlia Reguant (Justícia i Pau) i Oscar Mateos (Cristianisme i Justícia).

Aquest quadern està dedicat a la memòria d'Eduard Soler, amic, persona propera a Cristianisme i Justícia, i membre durant un temps del seminari sobre l'Àfrica.

Oscar Mateos Martín és responsable de l'àrea social de Cristianisme i Justícia. Professor de la Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés (Universitat Ramon Llull). Doctorat en relacions internacionals per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre del Grup d'Estudis Africans (GEA) de la Universitat Autònoma de Madrid (UAM). Ha publicat en aquesta col·lecció: *Canvi d'època. Canvi de rumb?* (Quadern 186); *Àfrica, el continent maltractat* (Quadern 137).

Edita Cristianisme i Justícia - Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
Tel.: 93 317 23 38 - E-mail: info@fespinal.com - www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Edicions Rondas S.L. - Dipòsit Legal: B 7210-2015
ISBN: 978-84-9730-351-4 - ISSN: 2014-6495 - ISSN (ed. virtual): 2014-6574

Dibuix de la portada: Roger Torres - Traducció del castellà: Jordi Font Barris
Correcció i revisió del text: Ma del Mar Martínez Jaume - Maquetació: Pilar Rubio Tugas
Impress en paper i cartolina ecològics - Març del 2015

Protecció de dades: La Fundació Lluís Espinal li comunica que les seves dades estan registrades a un fitxer de nom BDGACIJ, titularitat de la Fundació Lluís Espinal. Només es fan servir per a la gestió del servei que li oferim i per mantenir-lo informat de les nostres activitats. Pot exercir els drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició dirigint-se per escrit a c/ Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona.

En moltes de les conferències o fòrums en què s'analitza l'actualitat africana, és habitual començar fent referència a les dues famoses portades que el setmanari *The Economist* ha dedicat a l'Àfrica subsahariana aquests darrers anys. En la primera, de maig del 2000, es mostrava un guerriller armat dins d'un mapa d'Àfrica, i sobre un fons negre s'hi podia llegir un titular que deia: «The hopeless continent» ('El continent sense esperança'). En l'editorial d'aquell mateix número, el setmanari relatava les misèries d'un continent enfonsat –assegurava– per les guerres, la corrupció, els desastres naturals o la fam. Una dècada més tard, concretament el desembre del 2011, la mateixa revista dedicava novament la portada a l'Àfrica, si bé aquest cop la foto mostrava un nen portant un estel amb la forma del continent i pintat amb els colors de l'arc de Sant Martí. Encapçalant aquesta imatge hi apareixia el següent titular: «Africa rising. The hopeful continent» ('Àfrica emergeix. El continent esperançador'). Aquesta vegada, en l'editorial, *The Economist* vaticinava, amb un canvi substancial en el llenguatge, un futur pròsper i prometedor per al continent africà.

Tal gir copernicà en la visió i en el discurs sobre l'Àfrica no solament concerneix aquesta influent revista, ja que organitzacions internacionals i altres mitjans de comunicació o acadèmics van reforçant aquesta onada d'allò que s'ha denominat com «afrooptimisme». Per a aquelles persones no tan familiaritzades amb la realitat quotidiana de l'Àfrica subsahariana, l'imaginari de les quals segueix molt influenciat pel discurs tràgic sobre el destí d'aquest continent, el canvi pot resultar desconcertant. Què està succeint a l'Àfrica subsahariana perquè s'hagi modificat tan radicalment aquesta visió? Afronta aleshores Àfrica un futur esperançador i nou en contrast amb el passat de guerres, fams i pobresa que sempre ens havien explicat?

Un altre dels punts comuns quan s'analitza el present i el futur africà sol ser el de com la presència dels països emergents, especialment la Xina i l'Índia, està canviant la correlació de forces al continent i configurant una nova realitat de relacions polítiques i econòmiques dels països africans amb el conjunt del planeta. En aquesta nova realitat, que cal definir com «multipolar» (un sistema internacional en què cohabituen diferents potències i en què el poder està més distribuït), Àfrica podria haver assolit un nou posicionament, potser més notori i rellevant que en el passat. La cooperació Sud-Sud (cooperació entre països habitualment coneguts com «països en desenvolupament»), sumada a la crisi política, econòmica i fins i tot existencial del món occidental, certifica

que el canvi d'època també té a veure amb un nou taulell de joc en què segurament hi ha noves regles a escala global.

Enmig de tal modificació de relat en relació amb Àfrica i davant d'aquesta nova realitat global, el present quadern intenta, precisament, analitzar quins aspectes caracteritzen la realitat política, social o econòmica de l'Àfrica subsahariana; es tracta d'un gir radical?, quins elements determinen aleshores el present i el futur d'Àfrica? Per a fer-ho, desenvoluparem tres idees principals que estructuraran els diferents apartats del text:

- En primer lloc, analitzarem les causes del trànsit del discurs «afropessimista», que ha inundat la nostra visió sobre l'Àfrica des de la descolonització, durant la dècada dels seixanta, al nou discurs «afrooptimista», i tractarem d'establir un balanç més equànim sobre la situació actual del continent des d'una perspectiva que molts autors han denominat «afrorealista». Des d'aquesta última perspectiva, constatarem com, lluny de discursos maniqueus (totalment «tràgics» o totalment «eufòrics»), les llums i les ombres coexisteixen igual en el present africà.
- En segon lloc, i davant d'aquest nou marc multipolar en què els països emergents han redibuixat la correlació global de forces, analitzarem els elements que caracteritzen la relació dels països i les societats africanes amb la resta del planeta des de diferents perspectives, i comprovarem que existeixen continuïtats i discontinuïtats respecte al passat.
- Finalment, i a manera de conclusió, tractarem de reflexionar sobre alguns aspectes que cal tenir en compte a l'hora d'impulsar el benestar i la millora de la vida de les societats africanes, i que parteixen de la idea de fugir d'aquelles agendes internacionals acostumades a implementar «receptes» polítiques i econòmiques en el continent.

Cal fer ara un darrer apunt introductori gairebé obligat. Parlar de l'Àfrica subsahariana (referint-nos als quaranta-nou estats al sud del Sàhara) com a categoria té el gran risc de reduir a un tot una gran diversitat i complexitat històrica, política, social, cultural o lingüística. I és que, no ho oblidem, en el vast territori africà hi cabrien juntes les extensions d'Europa, els EUA i la Xina.¹ Aquesta dada ja dona compte del reduccionisme en què caiem quan parlem d'«Àfrica» com a tal i de l'enorme esforç que hem de fer per abordar aquesta realitat sempre des de la complexitat.

1. DE «L'AFROPESSIMISME» A «L'AFROOPTIMISME»

As I dey say before
E dey happen to all of us every day
We Africans all over the world
Now listen
Suffering and smiling!

FELA KUTI

L'exemple de la portada de la revista *The Economist* que acabem d'esmentar i en què es parla d'Àfrica com d'un «continent esperançador» no és, de cap manera, una excepció, sinó que mostra una tendència en els discursos sobre l'Àfrica subsahariana. En aquest apartat intentarem analitzar els motius de fons d'aquest sobtat trànsit d'un discurs «afropessimista» a un d'«afrooptimista» per a contrastar-los finalment amb l'emergència d'un tercer discurs, que anomenarem «afrorealista», que intenta establir les llums i les ombres del moment actual al continent africà.

1.1. «Àfrica, malson de la modernitat»: l'hegemonia del discurs «afropessimista»

L'«afropessimisme» és la narrativa que ha predominat en la interpretació de l'Àfrica subsahariana des de pràcticament la descolonització, a la dècada dels seixanta, amb la breu excepció dels primers anys d'independència, en què va semblar que alguns dels seus països experimentaven un creixement econòmic, fins i tot industrial, prou notable. Però al marge d'aquest parèntesi, gairebé anecdòtic, organismes internacionals i, molt especialment, mitjans de comunicació

ens han presentat Àfrica des d'aleshores com un «no-lloc», en què la fam, les guerres recurrents, les tragèdies humanitàries, la pobresa o la corrupció eren els elements que, malauradament, configuraven aquest territori condemnat per la història de la humanitat. Tal discurs, que es va accentuar fins i tot durant la dècada dels noranta amb l'arrencada de les economies asiàtiques, constatava que, mentre que una part substancial de l'anomenat «Tercer Món» avançava econòmicament i social, Àfrica seguia ancorada, de manera endèmica, en els seus greus problemes.

Què fèiem malament perquè Àfrica seguís maleïda per la història del desenvolupament que els altres pobles semblaven experimentar? Quin estrany malefici afectava l'esdevenir d'aquesta terra? Des del discurs oficial, i des d'un imaginari col·lectiu construït d'acord amb aquesta visió tràgica del continent, Àfrica, assenyala l'economista Serge Latouche, havia esdevingut «el costat fosc del nostre destí», «el somni de la modernitat convertit en malson».²

I és que els discursos oficials, a una banda i l'altra, que han analitzat Àfrica han tendit a emfatitzar aquesta visió apocalíptica sobre el continent, reforçant les paraules del mateix Hegel, qui al seu dia va apuntar que Àfrica era «un continent ahistòric, sense moviment o desenvolupament propis», la història del qual només es podia explicar amb el pas dels europeus per aquest.³

Aquest fil narratiu ha estat sempre present i ha tingut una enorme repercussió en la manera d'entendre l'Àfrica. «La tragèdia d'Àfrica és que l'home africà mai no ha entrat veritablement en la història», assenyalava el 2007 l'aleshores president francès, Nicolas Sarkozy, en una visita a diversos països africans. En aquell polèmic discurs, el mandatari gal sentenciava també el següent: «El camperol africà, que durant segles ha viscut en funció de les estacions, l'ideal del qual és viure en harmonia amb la naturalesa, només ha conegut el pas etern del temps mitjançant la inacabable repetició de les seves accions i de les mateixes paraules. En aquesta mentalitat en què tot torna a començar, no hi ha lloc per a l'aventura humana, ni espai per a la idea de progrés.»⁴

És cert que des de visions més progressistes s'ha intentat emfatitzar la importància de donar veu als africans i de fugir d'aquest discurs clarament racista que figures com Sarkozy o d'altres han proclamat sense cap tipus de complexos. Tony Blair, per exemple, es va referir sovint al continent africà com «una cicatriu en la consciència del món».⁵ Ara bé, més enllà dels matisos, la construcció del mite de «la tragèdia africana» s'ha fet des d'un lloc i un altre. Les grans divergències entre esquerra i dreta consistien sobretot a determinar qui era el culpable de la tragèdia d'Àfrica i quan i com s'havia produït aquesta.

Per a l'historiador Stephen Ellis hi ha, en aquest sentit, dos discursos que s'han contraposat: per una banda, el de l'«Àfrica incompetent», elaborat, en general, pel pensament (neo)liberal, que ha atribuït la responsabilitat de la situació de l'Àfrica postcolonial als líders africans mateixos, considerant que amb la seva corrupció endèmica, gairebé patològica, han condemnat les seves societats a viure en un constant retard social, polític i econòmic; per altra banda, el discurs de l'«Àfrica víctima», sobre el qual el pensament estructuralista i marxista ha tingut una gran influència en considerar que el problema d'Àfrica ha estat sempre l'explotació sistemàtica que ha sofert el continent a mans dels països occidentals. Per abordar aquesta situació, ambdós discursos han ofert solucions, òbviament, diferents i contraposades: mentre que el primer ha emfatitzat la bona governança o l'ajustament estructural com a receptes per a gran part dels problemes, el segon, l'estructuralista, va insistir al seu temps, i fruit

d'un context sociointernacional determinat, que la solució passava per una industrialització cap endins i, sobretot, per confrontar el poder occidental.

El problema és que ambdós discursos, en els seus diagnòstics i les seves solucions, no expliquen ni resolen res per si mateixos. Són, en aquest sentit, discursos simplificadors, a part d'etnocèntrics. Per una banda, qüestions com ara la corrupció o la «fragilitat» estatal –insistirán nombroses veus africanistes– han estat sempre enteses des d'una perspectiva occidental que no s'ha volgut aproximar a les complexitats socials i culturals africanes a l'hora d'entendre el seu funcionament diferent en aquests àmbits, això és, allò que Patrick Chabal i Jean-Pascal Daloz, en la seva popular obra *Àfrica camina*, van interpretar com les «lògiques pròpies» de les diferents societats del continent.⁶ Per altra banda, la perspectiva estructuralista ha tendit a ometre la responsabilitat històrica de les elits africanes en l'explotació de les seves societats, negant la pròpia responsabilitat dels africans o la seva capacitat de reacció i de resistència.⁷ I és que la implicació de les elits africanes va des de l'anomenat «tràfic d'esclaus» (en què es calcula que desenes de milions d'africans van morir al llarg de tres segles),⁸ passant per la colonització, fins a arribar al present. És cert que la història africana dels últims cinc segles no s'entén sense la presència i el paper de les potències occidentals (especialment significatiu és el cas, per exemple, de la República Democràtica del Congo i el paper de Bèlgica),⁹ però novament, aquesta última narrativa no és capaç d'explicar per si sola el conjunt de la història. Ambdós

discursos, apunten alguns africanistes crítics,¹⁰ convergeixen així en la seva incapacitat d'entendre Àfrica com a subjepte a causa d'una clara tendència a construir-la com un simple objecte.

1.2. «Àfrica emergeix»?: l'aparició sobtada del discurs «afrooptimista»

Però el discurs sobre l'Àfrica ha canviat substancialment i sobtada aquests darrers anys. En paral·lel a publicacions com ara *The Economist*, altres veus significatives, com la revista *Time*, informes (com el de la Comissió per a l'Àfrica, establerta pel govern de l'aleshores primer ministre britànic, Tony Blair) o treballs acadèmics de nombrosos intel·lectuals, s'han sumat a l'onada «afrooptimista», consolidant una nova narrativa de moda sobre el continent africà: el relat de l'*Africa rising* ('Àfrica emergeix').¹¹

1.2.1. El creixement dels nous «lleons africans»

Quins aspectes apunten aquest nou relat? En general, el discurs afrooptimista fa referència a múltiples transformacions que es van produint al continent aquests darrers anys, si bé totes giren al voltant d'un epicentre determinat: el gran creixement macroeconòmic dels països africans. Si en el període 1980-2000 el PIB d'Àfrica va créixer un 2,4% de mitjana, entre el 2001 i el 2010 aquest creixement va assolir el 5,7%, superant el ritme del de l'Amèrica Llatina (3,3%) i fins i tot del d'Europa (2,5%). Segons el Fons Monetari Internacional (FMI), entre el 2001 i el 2010, sis de les deu eco-

nomies que més ràpid van créixer al món eren africanes (Angola, Nigèria, Etiòpia, el Txad, Moçambic i Ruanda).

Les expectatives de creixement de molts d'aquests països, als quals s'hi han sumat fins i tot altres, com ara el Sudan del Sud o Sierra Leone (aquest últim va registrar el 2012 un creixement del 17,2%), segueixen essent, segons els organismes financers internacionals, molt prometedores. Mentre que el 2014 el creixement mitjà de les economies africanes va ser del 4,8%, per als propers anys el Banc Africà de Desenvolupament (BAD) estima un ritme mitjà del 5% o el 6%, que contrasta clarament amb la crisi de creixement que pateixen els països occidentals.¹² Això ha dut fins i tot alguns organismes internacionals i mitjans de comunicació a parlar dels «lleons africans», en clara comparació amb els «tigres» o «dragons» asiàtics, que era com es coneixien alguns països d'Àsia a causa del creixement econòmic que van experimentar a la dècada dels noranta.

És obvi, com indicaran més endavant les veus del discurs afrorealista, que aquest creixement depèn de manera directa dels preus de les matèries primeres i de la demanda creixent de recursos naturals per part de països emergents com ara la Xina o l'Índia, però també d'un cert desenvolupament empresarial intern: des del 1998 unes cinc-centes empreses africanes, algunes de les quals s'han desplegat ja arreu del món, van créixer a un ritme del 8%. Dels recursos naturals que exporta l'Àfrica, els minerals són els més importants: el continent africà té el 95% de les reserves mundials de platí, el 90% de

les de cromita i el 85% de les de roca fosfàtica, i també més de la meitat del cobalt mundial i un terç de la bauxita. Així mateix, les reserves conegudes de petroli del continent han augmentat en un 40%. L'agricultura africana va créixer també gràcies a l'increment de la demanda d'aliments per part dels països emergents amb una població a l'alça.

1.2.2. Una «classe mitjana» africana?

Ahora, organismes com ara el Banc Mundial han subratllat que l'Àfrica «pot estar consolidant una classe d'ingrés mitjà d'entre uns 100 i uns 300 milions de persones» (que per a aquest organisme són totes aquelles amb uns ingressos d'entre 2 i 20 dòlars al dia).¹³ Aquest auge de l'anomenada «classe mitjana africana», amb un poder adquisitiu i de consum creixent, és significatiu, ja que està associat a l'efervescència del sector privat. Es tracta de nous professionals que són particularment actius en els serveis de la indústria, que tenen comptes bancaris i fan servir formes convencionals de préstecs i d'estalvi, que consumeixen béns —generalment importats— en quantitats substancials, que viatgen, que llegeixen el diari, que miren la televisió...

Hi ha també una enorme demanda de bancs d'un cap a l'altre del continent, mentre que l'impacte de la telefonia mòbil i de la tecnologia en general és del tot extraordinari, no solament en els grans negocis, sinó també en el petit comerç. Dels 15 milions d'usuaris de telefonia mòbil registrats l'any 2000 al continent s'ha passat als 500 milions el 2010, mentre que l'ús d'Internet va créix-

xer en un 2.500%, comparat amb un creixement global de prop del 480% (a Nigèria, el país més poblat d'Àfrica, el nombre d'internautes es va disparar de 200.000 a 44 milions en el mateix període). Alguns països, com Ruanda, han començat fins i tot a fabricar els seus propis telèfons mòbils, i en molts altres contextos es va registrant el retorn d'una part de la diàspora, que torna per fer negocis i establir-se en els seus països respectius.¹⁴

1.2.3. Més enllà del pla econòmic

Aquest nou discurs afrooptimista es basa també en altres transformacions que van més enllà del pla econòmic, com per exemple la *democratització* de la majoria de països africans; les millores registrades en els *indicadors de governabilitat* de molts estats que centres d'estudis, com l'entitat africana *Mo Ibrahim Foundation*, assenyalen; la *integració regional*, especialment la rellevància creixent de la Unió Africana (l'antiga Organització per a la Unitat Africana), que, refundada l'any 2003, ha popularitzat la idea de «solucions africanes per als problemes africans» amb l'objectiu d'abordar internament els conflictes i les qüestions de seguretat que afligeixen el continent, i fins i tot millores en alguns *indicadors socioeconòmics* que semblaven impossibles fa només uns quants anys (l'accés a l'educació bàsica s'ha triplicat; l'esperança de vida mitjana a l'Àfrica subsahariana ha augmentat vuit anys en aquestes darreres quatre dècades; s'ha produït una important reducció de la mortalitat infantil, amb caigudes d'entre el 4% i el 8% segons el país,

o bé quaranta-un estats han assolit millores en l'índex de desenvolupament humà).

Tota aquesta fotografia nodreix avui la majoria de discursos sobre l'Àfrica dels principals organismes internacionals, els quals són cauts en alguns aspectes, si bé, en general, tendeixen a albirar un futur esperançador per al conjunt del continent. Un futur que, en paraules textuais d'alguns d'aquests documents, s'ha de considerar un «miracle»:

La impressió general és que l'Àfrica va aixecant el vol i és el grup més recent de les economies emergents que truca a la porta del mercat global. Hi ha una confiança política i empresarial a l'Àfrica avui en dia que recorda l'eufòria generada durant les seves independències fa més de cinquanta anys. Àfrica és ara el lloc per a ser-hi i certament no és un lloc per a evitar. [...] No fa gaire el continent era vist com un lloc endarrerit, un lloc ple de violència, de fam i de malaltia, i era sempre una amenaça per a l'estabilitat mundial o un lloc descartable. Tanmateix, la seva imatge ara és esperançadora, i s'ha convertit en un punt neurolgic en la nova realitat geopolítica d'aquest món multipolar.¹⁵

1.3. El «perill d'una sola història»: cap a un discurs «afrorealista»

Enfront d'aquest discurs afrooptimista han aparegut veus aquests darrers anys que han tractat d'analitzar, des d'una perspectiva crítica, quines són les motivacions de fons d'aquest relat. Un aspecte essencial té a veure amb allò que

l'escriptora d'origen nigerià Chimamanda Adichie considera «el perill d'una sola història», és a dir, construir, novament des de fora del continent africà, un discurs homogeni i tancat (en aquest cas optimista) sobre el present i el futur d'Àfrica, en què de nou el protagonisme i la capacitat d'actuar i expressar-se de les societats africanes són negats. En una conferència que ha circulat intensament per les xarxes socials l'escriptora assenyalava: «És així com creem la història única, mostrem un poble com una cosa, una sola cosa, un cop rere un altre, fins que es converteix en això. [...] És impossible parlar sobre la història única sense parlar del poder. El poder és la capacitat no solament d'explicar la història de l'altre, sinó de fer que aquesta sigui la història definitiva.»

1.3.1. Un creixement sense redistribució

Un altre aspecte problemàtic d'aquesta narrativa és la seva essència clarament economicista, que invisibilitza així les dinàmiques que s'amaguen darrere d'aquest suposat «miracle macroeconòmic» africà. I és que aquesta fotografia genèrica del continent oculta, per exemple, que el creixement econòmic es concentra essencialment en no més d'una desena de països productors de matèries primeres, sense tenir en compte l'extensa realitat econòmica de la resta del continent. Així mateix, s'obliden les noves dinàmiques de desigualtat que caracteritzen ja molts dels països africans. El cas de la República de Sud-àfrica és el més paradigmàtic: el 10% dels sud-africans més rics tenen avui set vegades més ingressos que el 40% dels sud-africans

més pobres, a diferència del que passava al principi dels noranta, en què aquesta xifra era «només» cinc vegades més gran.¹⁶ Els beneficis d'aquesta riquesa, per tant, van a parar sovint al capital estranger i a uns pocs socis locals. En alguns casos la riquesa pertany a grans corporacions estatals, cosa que permet a destacats polítics del país, les seves famílies i el seu seguici extreure guanys per a les seves butxaques. Això és especialment important en llocs com ara la Guinea Equatorial de Teodoro Obiang o l'Angola de José Eduardo dos Santos, els règims polítics dels quals es mantenen des de fa dècades.¹⁷

La creixent desigualtat africana és homologable a allò que succeeix a la resta del planeta, i posa en relleu que el creixement econòmic no és sinònim de benestar social *per se* si no va acompanyat d'una redistribució d'aquesta riquesa. Tal fet és significatiu, com indicarem més endavant, ja que en el discurs afrooptimista hi ha implícita una victòria del relat neoliberal («Àfrica creix i es desenvolupa perquè per fi ha entès i implementa les receptes que nosaltres prescrivim»), quan la realitat és tot el contrari: l'Àfrica subsahariana ha estat clarament delmada per les polítiques d'ajustament estructural imposades des del final dels vuitanta, que han contribuït al fet que avui, per exemple, els estats no tinguin sistemes tributaris capaços de redistribuir la riquesa.

1.3.2. Un present i un futur de grans desafiaments socials

Però més enllà d'aquest problema de creixement sense redistribució, s'observen altres matisos que es contraposen al

discurs optimista actual. Això no vol dir que el desenvolupament socioeconòmic o les millores en governabilitat de molts països del continent no siguin bones notícies, sinó que cal establir mirades diferents davant d'un nou relat que ten-deix a envensar-ho tot, sense matisos ni contrapesos, al mateix estil del que feia el relat afropessimista fa tan sols uns anys.

En aquesta mirada més compensada es prefereix parlar de «reptes» i no so-lament de prometedores projeccions generalistes. Molts d'aquests desafiaments, en aquest nou escenari del creixement econòmic, són essencialment socials, com ja hem observat amb la qüestió de la desigualtat creixent, i tenen a veure amb almenys tres proble-mes de futur que indiquem breument a continuació:

a) *Joves, frustració social i urbanit-zació accelerada.* Àfrica creix demo-gràficament de manera exponencial: ac-tualment té mil milions d'habitants, una xifra que es duplicarà el 2050, segons l'ONU, superant l'Índia (1.600 milions el 2050) i la Xina (1.400 milions). Ales-hores, una de cada cinc persones al món serà africana. Fruit de la millora de l'es-perança de vida, el futur del continent es caracteritzarà per societats amb sectors poblacionals molt joves: mentre que a Europa actualment la mitjana d'edat és de 40,1 anys i a l'Àsia de 29,2, al con-tinent africà aquesta xifra baixa fins als 19,7 anys.

Així mateix, les condicions de vida i de treball són molt pobres i cada ve-gada més precaritzades. Un informe re-cent de l'African Progress Panel insta-va els polítics africans a centrar-se en la

creació de llocs de treball, en la justícia i en la igualtat per assegurar un creixement sostenible i equitatiu que beneficiï tots els africans i africanes. Si aquest ob-jectiu fracassés, s'arribaria a allò que els autors de l'informe anomenen «un des-astre demogràfic», que es caracteritza-ria per uns alts nivells d'atur juvenil que conduirien al desarrelament social i que generarien molta fam i conflicte social al continent.¹⁸ I és que la població juve-nil africana (15-24 anys) passarà de 133 milions a l'inici de l'actual segle a 246 milions el 2020, la qual cosa significa que almenys s'haurien de crear uns al-tres 74 milions de llocs de treball només per evitar que l'atur juvenil creixi.

També és important tenir en compte la *ràpida urbanització* que el continent va experimentant i els desafiaments so-cials que això implica: si avui en dia un 40% d'africans viuen en suburbis ur-bans, aquesta xifra haurà augmentat al 50% el 2025.¹⁹

b) *Pobresa multidimensional.* El ba-lanç dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni a l'Àfrica és positiu en al-guns aspectes. No obstant això, tot i que la pobresa ha disminuït proporcional-ment, en termes absoluts, i fruit d'aquest creixement poblacional, el nombre de persones que viu per sota del llindar de la pobresa (menys de dos dòlars diaris) és avui superior al de dècades passades.²⁰ Mentrestant, el nou índex de pobresa multidimensional elaborat pel PNUD (que mostra l'índole i la intensitat de la pobresa a escala individual en tres as-pectes bàsics: l'educació, la salut i el ni-vell de vida) indica que els deu països més pobres del món segueixen essent africans. Així mateix, set de cada deu

persones que pateixen el VIH al món es troben a l'Àfrica subsahariana.

c) *Tendència dualitzadora en la governabilitat i el desenvolupament.* El centre d'estudis *Mo Ibrahim Foundation* ha assenyalat un aspecte que cal tenir veritablement en compte: es va detectant una certa tendència a la dualització del continent, entre aquells països que ells mateixos consideren un «escamot que va al davant» en termes de millores polítiques (Botswana, Maurici o Ghana) i aquells altres que se situen clarament en el «vagó de cua», amb problemes estructurals molt greus (Somàlia, Eritrea, la República Democràtica del Congo, la República Centreafricana, el Txad o Guinea Bissau).²¹ Aquesta dualització també és observable en termes de violència política i conflictes socials, amb països en què els enfrontaments armats segueixen causant estralls (especialment destacables aquí són la República Democràtica del Congo, la Repú-

blica Centreafricana, el recentment independentitzat Sudan del Sud o Nigèria, amb el grup terrorista Boko Haram) o d'altres en què la violència política i electoral s'ha aguditzat de manera preocupant (Zimbàbue, Kènia, etc.).²²

En resum, les transformacions de tot tipus que s'han esdevingut al continent africà són extraordinàries i dibuixen un nou panorama que hem de ser capaços d'interpretar. El repte plantejat per l'afrorealisme és llegir la realitat amb unes ulleres diferents, unes ulleres capaces d'abstreure's de la fotografia generalista, essencialment exògena i molt simplista que ens planteja el nou afrooptimisme, amb l'objectiu principal de saber com podem contribuir efectivament al benestar de les poblacions africanes, i no solament al simple creixement econòmic dels seus estats.

2. ÀFRICA SUBSAHARIANA EN UN MÓN MULTIPOLAR

«Davant d'un emissari que el volia convèncer del desig altruista de la corona britànica d'aportar al seu regne els beneficis de la civilització, el rei aixanti va respondre: "La seva motivació no pot ser aquesta. En les arts i la indústria, vostès són superiors a nosaltres. Però nosaltres mantenim relacions amb un altre poble, els kong, que són inferiors a nosaltres com nosaltres som inferiors a vostès. Tot i així, no trobaran ni un únic dels meus súbdits disposat a abandonar casa seva per anar a civilitzar els kong. Aleshores, com esperen convèncer-me que han deixat la pròspera Anglaterra per un motiu tan absurd?"» (Jean-François Bayart)²³

Si en el primer apartat hem tractat de veure els relats que han predominat i predominen sobre el present i el futur d'Àfrica, tot destacant el gir substancial que s'ha produït en els darrers anys i les limitacions del discurs afrooptimista, aquest segon apartat pretén analitzar els elements que caracteritzen la relació de l'Àfrica subsahariana amb el món, tenint en compte els grans canvis internacionals que s'han produït. Tots aquests canvis informen d'un escenari mundial que ja no és unipolar i dominat per un únic actor (els EUA) com en les dues últimes dècades, sinó un marc en què existeixen nous focus de poder, els quals han

anat configurant un món cada vegada més multipolar.

2.1. Àfrica en el nou context multipolar

El món unipolar dels EUA, hereu de la postguerra freda, ha estat formalment clausurat. Els països emergents, especialment els anomenats BRICS (el Brasil, Rússia, l'Índia, la Xina i la República de Sud-àfrica), juntament amb els coneguts com N-11 o *Next Eleven* ('els onze següents'), Bangla Desh, Egipte, Indonèsia, l'Iran, Mèxic, Nigèria, el Pakistan, les Filipines, Turquia, Corea del

Sud i el Vietnam, són, segons els grans organismes financers internacionals, països amb un gran potencial econòmic, la nova influència dels quals redibuixa forçosament les correlacions de força a escala internacional (i és que n'hi ha molts que s'han agrupat en nous espais d'encontre i decisió). En aquest nou món multipolar, en què sobresurten els EUA i la Xina (fins al punt que molts prefereixen entendre l'escenari internacional actual no tant com multipolar sinó com una nova «bipolaritat»), Àfrica també hi és present, com posa en relleu la incorporació a aquests nous acrònims (BRICS i N-11) de països com la República de Sud-àfrica o Nigèria.

2.1.1. Nova cooperació Sud-Sud i nous espais de decisió

Molts d'aquests països emergents es caracteritzen també per tenir un especial interès en el continent africà i per disputar-se en l'actualitat l'hegemonia que tenien els estats occidentals a l'Àfrica en el pla econòmic o polític. Segons el politòleg Ian Taylor, la presència de tots aquests països, que no és genuïnament nova però sí molt més intensa, ha comportat que l'Àfrica subsahariana sigui vista com l'experiment més important de la cooperació Sud-Sud.²⁴ Valguin algunes dades com a prova d'aquest fet:

- Només entre el 2003 i el 2008, el comerç entre el Brasil i l'Àfrica subsahariana es va quadruplicar, fins a assolir la xifra de 26.000 milions de dòlars.
- Rússia, que en el context postsoviètic s'havia caracteritzat per una certa desconexió del conjunt del

continent africà, ha relançat des del 2009 les seves relacions comercials, especialment amb països com Nigèria o Angola.

– L'Índia ha seguit aquest rumb, i les relacions comercials entre ambdós contextos s'han multiplicat per deu, fins a assolir els 30.000 milions.

– Totes aquestes xifres queden lluny, tanmateix, de l'expansió de la Xina en el conjunt del continent, que només en termes comercials duplica la dels altres tres països junts. L'expansió política i econòmica xinesa a l'Àfrica, que alguns ja tendeixen a anomenar «Xinàfrica», s'ha de considerar l'esdeveniment més important que ha tingut lloc al continent des de la guerra freda.²⁵

Aquesta nova realitat, que no se circumscriu estrictament a qüestions econòmiques, sinó que també ha implicat intenses relacions en matèria d'ajuda o en l'àmbit polític, ha generat una nova arquitectura institucional entre aquests països, els màxims exponents de la qual són, precisament, el BRICS i l'anomenat IBSA. El BRICS, com a fòrum que organitza periòdicament trobades i reunions amb objectius concrets, pretén convertir-se en un contrapoder econòmic i polític en el món occidental. La presència sud-africana i, en definitiva, del conjunt del continent no és solament testimonial: Àfrica segueix essent un important mercat de matèries primeres i minerals en què la resta de països emergents aspira, com acabem de veure, a ser els socis preferencials. Per la seva banda, l'*India-Brazil-South Africa Dialogue Forum* (IBSA), constituït oficialment el 2003, s'ha erigit en un espai els inte-

grants del qual pretenen reivindicar més protagonisme econòmic, comercial i polític, i enfortir les seves polítiques de cooperació i intercanvi.

Tots aquests esdeveniments certifiquen un fet incontestable: els països emergents han erosionat sensiblement el monopoli econòmic, polític i comercial dels estats occidentals en el conjunt del continent africà. La Unió Europea (UE), amb França i el Regne Unit al capdavant, i els EUA, així com la important presència institucional de les Nacions Unides en el context de postguerra freda, rivalitzen ara amb uns països que han establert uns criteris polítics i econòmics diferents dels seus, tal com observarem més endavant.

2.1.2. Per a analitzar les interaccions d'Àfrica amb l'entorn multipolar...

Una pregunta principal que ens fem en constatar aquest canvi d'escenari és si tota aquesta presència, i la utilització de nous criteris, són bones o males notícies per a l'Àfrica. Per a analitzar les característiques d'aquest entorn multipolar i de l'impacte que ha tingut en el continent africà, en aquest apartat ens centrarem en tres lògiques que han caracteritzat històricament la interacció d'Àfrica amb la resta del món i que segueixen actives avui en dia:

- la *lògica politicoestratègica* (objectius polítics, institucionals i estratègics dels països externs respecte a l'Àfrica), representada per a molts autors per la figura del *soldat* o el *diplomàtic*;
- la *lògica comercial* (interessos econòmics o en el comerç), repre-

sentada per la figura del *comerciant* o la *multinacional*, i

– la *lògica civilitzatòria* (agendes humanitàries o de cooperació al desenvolupament), representada pel *missioner*, el *cooperant* o el *diplomàtic humanitari*.

Aquestes tres lògiques i les seves figures representatives ens ajudaran a entendre les *continuitats* i *discontinuitats* que caracteritzen la presència externa a l'Àfrica, tenint en compte les novetats que implica el context multipolar. En aquest sentit, observarem com, si bé els països emergents –especialment farem referència a la Xina– han tingut una presència més discreta en la lògica política o la civilitzatòria, és en el pla comercial i econòmic on més canvis es van produint, canvis que afecten indirectament les altres dues dimensions analitzades.

2.2. El «soldat»: neoliberalisme i «securitització» a l'Àfrica

Des de la colonització d'Àfrica, al final del segle XIX, els països, en aquest cas, europeus, van promoure un model polític amb trets diferenciats. Mentre que el Regne Unit va apostar per la idea del govern indirecte (consistent a cedir la gestió governamental a elits locals tutelades per la metròpoli), França es va caracteritzar per una tutela directa i per la voluntat d'assimilar els ciutadans dels països colonitzats, considerant-los ciutadans francesos. Des de la descolonització, als anys seixanta (amb l'excepció de les colònies portugueses que s'independitzarien a mitjan dècada dels setanta), molts d'aquests països van tractar de

desenvolupar un projecte d'estat nació al voltant de líders forts formats moltes vegades a les metròpolis respectives.

Durant aquesta primera etapa de descolonització, els diferents projectes polítics africans van intentar apuntalar les estructures d'estats que ben aviat patirien problemes greus, com la corrupció o el creixent personalisme autoritari d'alguns dels seus líders, i que acabarien derivant en situacions d'inestabilitat política interna, i fins i tot en conflictes armats. Així mateix, aquesta última etapa es va caracteritzar sobretot per la presència de dos nous actors, els EUA i la Unió Soviètica, que van utilitzar alguns països africans (Moçambic, Angola, Somàlia, etc.) com a plataforma d'enfrontament en el context de guerra freda.²⁶

Durant aquestes últimes dècades, especialment des dels anys vuitanta i després del final de la guerra freda, la lògica politicoestratègica del món occidental (la presència del «soldat») s'ha caracteritzat sobretot per dos aspectes principals que explicarem succintament a partir d'uns quants exemples: per una banda, les formes i els mecanismes en què el projecte neoliberal ha assolit ser reproduït en la majoria de països africans; per una altra, la creixent «securitització» que ha experimentat el continent en el context post-11 de setembre de 2001.

2.2.1. L'hegemonia del projecte neoliberal a l'Àfrica: de Ruanda a Sierra Leone

Des dels anys vuitanta, els organismes financers internacionals, les Nacions Unides i el conjunt de països occidentals han promogut la consolidació de

projectes basats en l'ajust estructural i macroeconòmic (allò que avui anomenem «polítiques d'austeritat») i el que es coneix com «bona governança». L'Àfrica subsahariana, així com l'Amèrica Llatina, han esdevingut en aquest sentit «laboratoris» de la doctrina neoliberal, que ha considerat l'estat (i les elits africanes en particular) un problema i ha fomentat la privatització i la desregulació (amb la idea d'incentivar el mercat i l'arrencada econòmica de molts d'aquests països), i també polítiques de transparència o de lluita contra la corrupció.

Aquest projecte (que en l'àmbit econòmic es fonamenta essencialment en l'anomenat Consens de Washington) ha estat guiat sobretot pel Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional i ha tingut una gran repercussió en la fisonomia del que avui són els estats africans, molts dels quals tenen sistemes públics de salut o d'educació molt dèbils. Tal com han denunciat nombroses ONG o centres de recerca, aquest fet ha repercutit de manera concreta en el desenvolupament humà i social dels diferents països, fins al punt que molts consideren la dècada dels noranta –moment en què es va intensificar aquest projecte neoliberal a l'Àfrica– com la «dècada perduda».

Però, com ha assolit ser el neoliberalisme un projecte hegemònic en la major part del continent africà? Tal com passa amb les actuals polítiques d'austeritat, la majoria de governs africans s'han vist «condicionats» aquestes últimes dècades a implementar polítiques d'ajust per continuar rebent ajudes i crèdits. És a dir, en general, no han tingut més remei que aplicar les polítiques que

venien ja dissenyades des de Brussel·les o Washington. No obstant això, per a autors com James Ferguson²⁷ o Graham Harrison, en molts països no ha calgut aquesta condicionalitat, ja que les elits africanes encarregades d'implementar les polítiques s'han socialitzat en el «sentit comú» neoliberal. A països com Ruanda o Tanzània, la política ha acabat convertint-se en un exercici tècnic en què les mesures que s'han d'aplicar per a obtenir «èxit macroeconòmic» o bé per a ser un país amb més «transparència» són mesures dissenyades des de fora, sobre les quals no hi cap debat polític i ideològic, per exemple entre el govern i l'oposició del país en qüestió, perquè es considera que són, al cap i a la fi, les úniques polítiques possibles. A més, en molts casos, les elits governants (presidents, ministres, tècnics locals, etc.) duen a terme la seva funció al costat de «consultors» i «assessors internacionals» enviats pels organismes internacionals, que tenen una enorme influència en les decisions internes.

Aquesta dinàmica també s'ha produït en països postbèl·lics, com ara Sierra Leone o Libèria. Allà, els organismes internacionals impulsen polítiques de tot tipus que intenten engegar estats devastats per la guerra. Les elits i la societat civil acaben participant molt poc en el disseny i la implementació de totes aquestes mesures, de manera que el gruix de les decisions polítiques i econòmiques queda a les mans dels actors internacionals. Així, en països com Tanzània, Ruanda, Sierra Leone o Libèria, la política s'ha convertit en un exercici d'«enginyeria social» en què els actors internacionals han acabat modelant, en

funció dels seus interessos i visions, el gruix de les societats i els estats africans.

2.2.2. Àfrica com a amenaça a la seguretat internacional?

Un altre dels elements que caracteritza la presència de la figura del «soldat» en l'actualitat és la creixent militarització del continent. Des dels atemptats de l'11 de setembre de 2001, en els quals es va constatar el paper de l'Afganistan, els anomenats «estats fràgils» o «fallits» han estat percebuts pels països occidentals com a potencials amenaces a la seguretat internacional. En general, es considera que aquests contextos políticament «fràgils» són el viver perfecte de xarxes de terrorisme jihadista que després poden acabar atemptant contra interessos occidentals, o bé contextos en què és més difícil controlar els fluxos migratoris o el trànsit creixent de drogues que es detecta des de l'Àfrica subsahariana cap a Europa.

Tot això ha derivat en un intervencionisme internacional més gran, sobretot occidental, que busca «securititzar» (fer més segurs) aquests estats «fràgils» o «fallits». N'és un primer exemple la famosa iniciativa AFRICOM, un comandament militar unificat creat pels EUA que és present en la pràctica totalitat de països africans. L'AFRICOM té com a objectiu enfortir les estratègies de seguretat en el continent sota la supervisió de Washington. França és un altre dels països que més activitat ha desplegat en aquest camp. La seva intervenció militar a Mali els anys 2013 i 2014 va tractar de frenar, amb l'ajuda de diversos països africans i de l'ONU, l'avanç de rebels islamistes lligats a Al-Qaeda i

que, des del 2012, governen *de facto* el nord del país. En general, l'activitat militar internacional s'ha intensificat a tota la regió del Sahel, considerada un territori molt inestable i en què el terrorisme jihadista és molt actiu.

El narcotràfic ha esdevingut també una de les principals preocupacions. En els últims anys, per exemple, el tràfic de cocaïna que passava tradicionalment per Madrid s'ha desviat, fruit dels controls, a l'Àfrica occidental. Països com Guinea Bissau són ara enclavaments estratègics en el tràfic de drogues (fins al punt que molts consideren aquest país un «narcoestat»). Això ha fet que organismes internacionals apostin avui en dia per enfortir els sistemes de seguretat d'aquests països, és a dir, per assegurar un millor exèrcit o una millor policia, amb l'objectiu que tinguin més capacitat de control d'aquest tipus de problemes transnacionals. El que passa és que moltes d'aquestes ajudes destinades a la seguretat militar van en detriment dels ajuts a polítiques socials i de desenvolupament. El mateix succeeix amb el fenomen migratori. Per garantir que estats de l'Àfrica occidental són més efectius en el control dels fluxos migratoris, la UE i, en especial, països com Espanya canalitzen part de l'ajuda al desenvolupament com a ajuda a la seguretat. En aquests darrers temps s'ha detectat, per exemple, com el govern espanyol ha destinat al Senegal partides de cooperació al desenvolupament orientades a la compra de sistemes tecnològics de precisió (com radars) per a millorar el control dels moviments migratoris.

D'aquesta manera, un continent com l'Àfrica, que en els anys noranta era con-

cebut essencialment com un «problema de subdesenvolupament», ara és entès com «un problema de seguretat global». Això s'ha acabat traduint també en els pressupostos interns de cada un dels països africans. I és que, segons els centres especialitzats, Àfrica és el continent en què més ha augmentat la despesa en armament en aquesta última dècada (per damunt fins i tot de la regió de l'Orient Mitjà), amb casos tan destacables com els del Txad, Ghana, Angola o Malawi.²⁸

2.3. El «comerciant»: un nou «saqueig» d'Àfrica?

La nova presència dels països emergents a l'Àfrica és especialment significativa en el pla comercial i econòmic, tant des d'una perspectiva quantitativa com qualitativa. Per una banda, Àfrica va experimentant aquests últims anys la major inversió de capital de tota la seva història.²⁹ Per una altra, les relacions entre els països emergents i els governs africans parteixen d'unes coordenades substancialment diferents de les que han caracteritzat les relacions entre els països occidentals i Àfrica. Mentre que la UE, per mitjà dels seus acords econòmics, ha forçat sistemàticament l'obertura dels mercats africans, amb la qual cosa s'ha generat un tipus de competitivitat molt desigual, els països emergents han configurat unes regles de joc ben diferents.

2.3.1. Noves regles de joc a l'Àfrica

El Brasil, per exemple, és per a alguns el país que sembla aspirar a establir unes relacions econòmiques i comercials

més simètriques amb el conjunt dels estats africans (especialment intensa és la seva relació amb els països lusòfons, com Moçambic, Angola, Cap Verd o Guinea Bissau), si bé és evident que la seva agenda econòmica està condicionada per complir els seus propis objectius i interessos econòmics i comercials.

L'Índia, per la seva banda, ha consolidat també la seva presència al continent africà, especialment mitjançant el sector privat. Els Fòrums Índia-Àfrica que se celebren periòdicament des de fa un temps han posat en relleu la voluntat índia de deixar la seva empremta al continent competint amb la Xina i els països occidentals en el control dels recursos energètics i altres matèries primeres amb l'objectiu de garantir el creixement de la seva economia. Així mateix, destaquen nombrosos programes de cooperació bilateral en el pla tecnològic o bé el paper de la diàspora índia, la presència de la qual ha estat històricament rellevant al continent africà. La corporació automobilística índia Tata engalza ja vehicles a la República de Sud-àfrica i al Senegal.

No obstant això, i com hem assenyalat més amunt, la presència de la Xina és, sens dubte, el gran esdeveniment internacional que té lloc avui a l'Àfrica subsahariana. La Xina s'ha convertit en el principal soci comercial d'Àfrica (superant els EUA), així com en el màxim creditor i inversor a tot el continent.³⁰ Aquesta realitat es va intensificar sobretot des del començament del 2006, quan va tenir lloc el Tercer Fòrum de Cooperació Xina-Àfrica (FOCAC, per les seves sigles en anglès), un espai de trobada que se celebra des del 2000 cada tres

anys. Allà es van establir els principis que havien de regir la relació comercial entre ambdós socis, entre els quals destacaven «el respecte pel model de desenvolupament que escullin els països africans», «la reciprocitat i el benefici mutus», una «interacció basada en la igualtat» o bé «la consulta i la cooperació en els assumptes globals».³¹

Des d'aleshores, el govern de Pequín, sobretot a partir de les seves pròpies empreses estatals, s'ha caracteritzat per establir un tipus de relacions econòmiques no condicionals, en què el subministrament d'inversions, de crèdits o d'ajuda no està vinculat a la millora dels drets humans o a la celebració d'eleccions. L'estratègia xinesa passa, en general, per un tipus d'acords que duu els governs africans a acceptar els diners o bé la construcció d'infraestructures (carreteres, edificis públics o preses com la de Merowe, al Sudan, la més gran de tot Àfrica) a canvi de l'explotació a unes quantes dècades vista –en alguns casos fins i tot a noranta-nou anys– de terres o mines que la Xina utilitza per a monocultius o per a la seva explotació econòmica, segons el cas.

Aquest *modus operandi*, que contrasta clarament amb l'impulsat històricament pels països occidentals, ha estat batejat com Consens de Pequín, en contraposició al Consens de Washington que abans hem mencionat.

2.3.2. L'acaparament de terres

En aquests últims temps també s'ha constatat un auge de la política de «venda de terres» africanes, en la qual participen en gran mesura empreses xineses

i índies. S'estima que Àfrica conté al voltant del 80% de les terres actualment disponibles per a agricultura, moltes de les quals es concentren a pocs països africans, com el Congo, Angola o el Sudan.³² Segons un informe d'Oxfam Internacional, des del 2001 sembla que els governs de països en desenvolupament han arrendat, venut o cedit 2,27 milions de quilòmetres quadrats a països occidentals, a la Xina, a l'Índia o a altres estats, com ara l'Aràbia Saudita o Corea del Sud. Més del 70% d'aquests contractes han tingut lloc a l'Àfrica subsahariana, especialment a països com Etiòpia (on només a la regió de Gambella el govern etiop ha llogat 2.500 quilòmetres quadrats de terra fèrtil a més de trenta-sis països diferents), Moçambic, Zàmbia o Madagascar, per citar-ne només uns quants.

Aquestes adquisicions acostumen a comportar grans perjudicis per a les poblacions africanes: una concentració més gran de les corporacions interessades en la terra; l'expulsió de les comunitats locals que habiten aquests territoris (que són usats amb finalitats comercials, com la producció de biocombustibles, o per al conreu d'aliments bàsics, com els cereals o l'arròs); el risc més gran d'acomiadament dels treballadors agrícoles per la mecanització creixent; la pèrdua de qualitat del sòl per l'ús d'enormes quantitats de fertilitzants químics i pesticides; la monopolització de les llavors per part d'unes poques corporacions (habitualment estrangeres), i la deterioració de l'accés a l'aigua, que sovint afavoreix els grans terratinents en detriment dels petits agricultors. S'incentiva, a més, la pagesia perquè entri en sistemes

de producció sota contracte per a les grans transnacionals del sector. Per la seva banda, les corporacions pressionen de manera creixent perquè es revisin les lleis sobre les terres, que en molts països africans pertanyen a l'estat, i projecten grans negocis a partir de la seva mercantilització.³³ El fenomen de l'«acapament de terres», en el qual els països emergents com ara la Xina i l'Índia, i algunes de les seves empreses, tenen un protagonisme notable, ha contribuït també a la crisi alimentària que afecta algunes regions africanes.

2.3.3. *Got mig ple o mig buit?*

El debat sobre les potencialitats i les contradiccions de tot aquest nou model està servit des de fa anys en l'àmbit acadèmic o de l'activisme social. Si bé per a alguns la presència xinesa o índia representa una lògica *win-win* i és un símptoma saludable d'emancipació del món occidental, que tantes restriccions ha imposat i tan pocs beneficis ha deixat, d'altres interpreten aquest fet com «un nou colonialisme», «un nou saqueig» o «una nova disputa» pels recursos africans (*a new scramble for Africa*), que sembla respondre a la necessitat de països com ara la Xina d'expandir-se en nous territoris per adquirir matèries primeres per a la seva indústria energètica, tal com Europa va fer al segle XIX.

Si bé a curt termini aquesta nova manera de relacionar-se pot semblar un bon negoci per als dirigents africans —els quals poden mostrar al seu electorat millores en infraestructures bàsiques, que no solament beneficien el transport intern, sinó que a més ajuden a impulsar

el comerç i l'economia—, a llarg termini, la «permuta» no sembla tan rendible. Molts països africans, denuncien algunes veus, estan hipotecant així una part del seu territori i, en definitiva, de la seva riquesa. A més, moltes de les infraestructures *made in China* s'acostumen a fabricar amb materials procedents d'aquest país i amb la seva pròpia mà d'obra (en alguns casos «esclava», ja que es tracta de reus xinesos que són enviats a fer treballs forçats en països africans), per la qual cosa la rendibilitat del negoci sembla encara més qüestionable.³⁴

Per la seva banda, organitzacions com Human Rights Watch han denunciat les terribles condicions laborals a què moltes companyies xineses sotmeten la majoria de treballadors africans. Especialment significatiu és el cas de Zàmbia, on quatre filials de la xinesa CNMC (empresa de propietat estatal) han estat denunciades per violar sistemàticament els drets dels treballadors de les mines de coure.³⁵

2.4. El «missioner»: límits i contradiccions de la cooperació al desenvolupament

Quan parlem d'ajuda internacional o de cooperació al desenvolupament, és important que distingim els diferents actors que la conformen. En aquest sentit, els governs occidentals, sovint mitjançant les seves agències de cooperació (DfID al Regne Unit, USAID als EUA o AECID a Espanya), han impulsat una ajuda molt lligada a la lògica politico-estratègica, és a dir, als seus interessos domèstics en el continent africà. El cas

que hem analitzat de la «securització» creixent d'Àfrica és paradigmàtic, ja que en els últims anys, una part de la cooperació al desenvolupament oferta pels donants es canalitza per mitjà de polítiques que promouen la construcció d'estats forts que, per exemple, siguin capaçs de regular els fluxos migratoris o el narcotràfic que posteriorment arriba a Occident o bé de tenir millors mecanismes per a combatre les xarxes de terrorisme que s'estableixin en territoris africans.

És obvi que en aquesta intencionalitat estratègica també existeix una lògica civilitzadora, la qual ha estat una clara continuïtat des de la colonització. Europa, i després els EUA o l'URSS, sempre han intentat modelar els estats africans en funció de les seves visions polítiques o econòmiques, i al darrere hi ha hagut un intent d'atreure la modernització a espais que consideraven no civilitzats.

A aquesta missió civilitzadora, assenyalen veus com la de Stephen Ellis, hi ha contribuït el conjunt de la «indústria de l'ajuda», en què també s'integren algunes ONG o les agències multilaterals d'ajuda, moltes de les quals pertanyen a les Nacions Unides (Unicef, PNUD...):

Els professionals de la indústria del desenvolupament dels països rics persisteixen en una idea, única i simplista, que ha prevalgut aquests últims dos-cents anys: que l'Àfrica necessita ser millorada i que els europeus i els nord-americans estan singularment capacitats per a garantir que això passarà gràcies a la superioritat del seu coneixement tècnic, incloent-hi les seves percepcions quasi científiques de

com les societats evolucionen. Actualment utilitzen expressions menys arrogants, tot i que, independentment de les paraules escollides, tendeixen a reduir-ho tot a la mateixa convicció: que l'Àfrica segueix vivint en el passat, però que amb unes bones dosis de coneixement tècnic el continent es pot posar al dia.³⁶

Aquesta visió civilitzatòria que molts cops ha comportat que la cooperació al desenvolupament es convertís en un procés d'enginyeria social, i no tant en una experiència precisament de cooperació i intercanvi horitzontal, incumbeix el conjunt dels actors internacionals, ONG incloses, si bé n'hi ha que han potenciat estratègies més de baix a dalt (*bottom-up*), que consideren el treball sociocomunitari o la voluntat d'escollar les veus i els interessos de les persones afectades, tot reconeixent el protagonisme de les societats africanes. No obstant això, en termes generals, la cooperació al desenvolupament ha partit d'una dinàmica de dalt a baix (*top-down*), la qual cosa ha desembocat sovint en resultats negatius o no satisfactoris, que generaven frustració a banda i banda. En realitat, insisteix Stephen Ellis novament, «no és que els països africans hagin fracassat en el desenvolupament, sinó que s'han desenvolupat en formes que l'agenda internacional no ha previst o no ha sabut registrar en els seus indicadors oficials».³⁷

Per això, des de fa uns anys la mateixa agenda internacional del desenvolupament, especialment des de l'anomenada Declaració de París, del 2005, ha tractat d'impulsar una cooperació basada en principis com «l'apropiació local»

o «l'harmonització» entre donants i receptors, que contribueixin a una major eficàcia de l'ajuda i ofereixin més protagonisme als actors locals. Si bé els resultats d'aquesta nova agenda són encara difícils de valorar, segons sigui el cas, allò que posa en relleu són els límits d'un model de cooperació que ha partit d'una visió del desenvolupament molt etnocèntrica i poc participativa.

En el pla de l'ajuda, l'agenda dels països emergents és diferent. En el marc del que hem definit com «cooperació Sud-Sud», i en què es troben antics receptors, hi ha dinàmiques una mica més horitzontals. Per exemple, el Brasil promou la cooperació amb l'enviament de personal mèdic que capaciti el personal local, mentre que l'ajuda xinesa d'«infraestructures per terres», amb totes les limitacions que ja hem comentat, s'ha de considerar nova en aquest sentit. No obstant això, hem d'evitar també una certa idealització de la «cooperació Sud-Sud», ja que en el fons continuem trobant-nos davant d'actors que tenen com a objectiu maximitzar els seus interessos polítics i econòmics.

2.5. Sobre el paper de les elits i les resistències africanes

En aquest segon apartat, hem tractat d'analitzar dos aspectes importants. En primer lloc, el món en què s'insereix Àfrica ha canviat substancialment, i es caracteritza ara per ser un món multipolar en el qual existeixen noves dinàmiques entre el conjunt d'actors internacionals (estats, multinacionals, organismes internacionals, ONG, etc.) i els països africans. En segon lloc, les tres lògiques que

han caracteritzat la relació entre el món i Àfrica aquests últims segles (la politicoestratègica, l'economicocomercial i la civilitzadora) i que hem representat per mitjà de tres figures (el soldat, el comerciant i el missioner) plantegen continuïtats i discontinuïtats respecte al passat. Per una banda, Àfrica segueix essent objecte (i no subjecte) en moltes d'aquestes relacions, la qual cosa posa en relleu una doble vara de mesura per part dels actors internacionals, que a vegades diuen que volen ajudar Àfrica, però que sovint acaben sobreposant les seves agendes domèstiques per damunt de tot. Per altra banda, la presència dels nous països emergents, més proclius a una relació no condicionada però que segueix essent asimètrica, ha trencat el monopoli de la presència i de les agendes occidentals a l'Àfrica, i ha generat noves realitats.

No obstant això, en aquesta categorització d'Àfrica com a objecte per part dels actors internacionals és important tornar a insistir en l'existència d'«agència» de les societats i els actors africans, és a dir, en la capacitat de les societats i els actors africans per a actuar. Enfront de les dinàmiques que caracteritzen les

tres lògiques analitzades, les elits africanes, i també les seves societats i els actors que les conformen (autoritats tradicionals, organitzacions de la societat civil, comunitats, etc.), no han romàs passius, ni ara ni abans. Les elits han mostrat històricament una gran capacitat d'adaptació i supervivència als diversos contextos polítics i sociointernacionals, i les societats també han reaccionat davant dels diferents projectes implementats als seus respectius països, fins al punt que molts autors han insistit a entendre els estats africans com a «híbrids» de les polítiques internacionals per la manera en què les societats les han acabat interioritzant i africanitzant.

En aquests darrers anys també s'ha detectat un nombre creixent de protestes de treballadors i activistes socials davant de l'impacte social o ecològic que moltes empreses transnacionals tenen en diversos països africans, tal com vèiem en el cas de Zàmbia. I és que enmig de totes aquestes agendes internacionals, ha seguit existint una pulsio permanent d'emancipació social per part de les societats africanes, que s'ha traduït molt sovint en conflictes, revoltes i mobilitzacions socials.

3. MÉS ENLLÀ DE LES «RECEPTES PER A L'ÀFRICA»

No es tracta de pensar en les bones accions que hauríem de fer a l'Àfrica, sinó de reflexionar sobre aquelles males accions que hauríem de deixar de fer.

ROYAL AFRICAN SOCIETY³⁸

Aquest últim apartat té com a objectiu plantejar quins aspectes poden contribuir a impulsar el benestar i la millora de la vida de les societats africanes.

Tenint en compte que les agendes internacionals actuals mostren importants límits, fracassos, greus contradiccions i dobles vares de mesura (moltes de les quals, tant les dels països occidentals com les dels emergents, prioritzen interessos domèstics), cal preguntar-se quina agenda cal per a impulsar veritablement una ajuda que enforteixi les societats africanes i el seu benestar. En aquest sentit, hem d'assenyalar també la importància de fugir de «fórmules» o «receptes» úniques, que com fins ara, han aspirat a implementar un mateix model a tots els països, fomentant una dinàmica d'enginyeria social que no té en compte les vicissituds culturals, històriques o polítiques de cada context.

Per això indicarem dos importants aspectes que recull la literatura crítica d'aquests últims anys i que emfatitzen,

per una banda, la necessitat de tornar la veu i el protagonisme del desenvolupament i dels processos als actors locals (especialment a la societat civil i a les comunitats), i per altra banda, la importància d'establir unes regles de joc que aconseguixin governar i domesticar una globalització neoliberal que, tant en el continent africà com en el conjunt del planeta, està provocant estralls democràtics, socials i ecològics.

3.1. Retornar el protagonisme a allò local

Per a Serge Latouche, reivindicar una altra manera de fer les coses a l'Àfrica subsahariana significa, en cert sentit, reconèixer el fracàs dels projectes exògens per al continent. També implica analitzar l'alteritat i distingir-ne les es-

pecificitats, una indagació que es fa necessària tant en teoria com a la pràctica.³⁹ És cert que parlar de fracàs just en un moment en què s'enalteix el discurs afrooptimista i els bons rèdits en el pla macroeconòmic, resulta menys fàcil que fa uns anys, quan predominava el discurs tràgic cap a l'Àfrica, considerada aleshores el «malson de la modernitat». Però, tal com hem insistit en el primer apartat, acceptar sense matisos una altra narrativa homogenia i exògena sobre el present i el futur del continent africà ens situa exactament davant de la mateixa tessitura. Tot i que l'economia creixi, sabem que la desigualtat i la precarietat dominen la vida dels africans. Per bé que, afortunadament, alguns indicadors socials, com l'esperança de vida o la mortalitat infantil, milloren, sabem que això també és fruit del desenvolupament global de la ciència, que de manera encara parcial beneficia els països africans. Si no, com s'explica que milers de persones segueixin morint diàriament a l'Àfrica com a conseqüència de la sida quan a Occident és ja solament una malaltia crònica?

Emfatitzar l'agència de les societats africanes és només posar el focus en processos que, *de facto*, ja van tenint lloc. Per exemple, en els debats sobre pau i conflictes dels últims anys, nombrosos autors assenyalen que en alguns països certes experiències de pau o de mediació de conflictes locals (com la dels tiv, a Nigèria, o les que tenen lloc a la regió de Somalilàndia)⁴⁰ posen en evidència com, des del pla local, des de les cosmovisions autòctones, es poden aprendre experiències veritablement positives; experiències que donen veu a

les autoritats tradicionals o a les organitzacions comunitàries locals, o a pràctiques basades en una dinàmica molt més social i relacional, molts cops en contraposició amb iniciatives de negociació o de construcció de pau exògenes, patrocinades per les organitzacions internacionals i que parteixen habitualment d'una concepció massa verticalista.

Però des del pla del desenvolupament, això hauria de ser també especialment significatiu en un moment de crisi de civilització, en què constatem la impossibilitat d'universalitzar el model de vida capitalista, no solament per raons ecològiques, sinó també ètiques. Des d'aquesta conjuntura complexa que travessa la història de la humanitat, hauria de ser especialment rellevant escoltar unes altres maneres de vida i d'organització social i política, que no només poden contribuir millor al benestar de les poblacions locals mateixes, sinó també ensenyar-nos altres praxis i formes de vida que vagin més enllà del corró neoliberal dels últims trenta anys.

Tot això no significa, insistim, que haguem d'idealitzar allò local com una forma gairebé *rousseauuniana* en què tot és pur o vàlid... Es tracta d'impulsar un exercici ètic de dignitat i alhora pràctic, si tenim en compte, com hem indicat més amunt, que tots els intents històrics d'imposar un model de vida i d'organització a l'Àfrica han desembocat en resultats insatisfactoris. Això és així fins al punt que l'agenda internacional ha reconegut la necessitat de potenciar «l'apropiació local» com una manera de dur a terme una ajuda més eficaç en el conjunt del continent.

3.2. Governar la globalització (pel bé de tots)

Ja fa uns quants anys, la *Royal African Society* (un centre d'estudis britànic sobre la realitat africana) va assenyalar la necessitat de «no centrar-nos tant en el que podem fer per l'Àfrica, sinó sobretot en el que podem deixar de fer que fa mal a l'Àfrica».⁴¹ És un gir interessant en el discurs, ja que, obsessionats per la pulsio civilitzadora cap al continent africà, sovint oblidem que hi ha elements de les nostres relacions internacionals que tenen un impacte negatiu molt més gran que qualsevol acció positiva que puguem fer per Àfrica. En el fons, és el que té a veure amb allò que alguns han anomenat «anticooperació», és a dir, aquelles accions o polítiques que, generades al Nord Global, interfereixen negativament sobre el bon viure del Sud Global.⁴² La llista d'aquest tipus d'accions «anticooperadores» en el continent africà és extensa. Aquí només n'esmentarem alguns exemples, com ara:

- l'*impacte del deute extern*, que transfereix deu vegades més recursos d'Àfrica cap al Nord en el pagament dels interessos del deute (a vegades contret fa dècades) que del Nord cap a l'Àfrica en matèria d'ajuda oficial al desenvolupament;
- el *comerç d'armes*, del qual els cinc membres permanents i amb dret de veto del Consell de Seguretat de l'ONU (els EUA, la Xina, Rússia, el Regne Unit i França) són els principals impulsors, o bé la presència creixent en aquests últims anys de *companyies de seguretat privada* (moltes de les quals són britàniques, nord-

americanes o de l'Europa de l'Est), que són contractades per governs locals, grups armats i fins i tot els mateixos governs occidentals per a combatre els seus oponents militars;

– la *corrupció* i els *fluxos financers il·lícits*, que des del 1970 fins al 2008, podrien haver significat, segons la *Global Financial Integrity* (GFI), la fuga des d'Àfrica cap a paradisos fiscals d'uns 854.000 milions de dòlars,⁴³ una quantitat que duplica el que l'Àfrica hauria rebut en concepte d'ajuda en tot aquest període i que és conseqüència d'un sistema financer internacional molt desregulat, o bé

– la *fuga de cervells* que el continent ha patit aquestes últimes dècades i que, segons algunes dades, ha comportat que almenys el 30% dels graduats universitaris visquin fora del continent (s'acostuma a dir que hi ha més metges de Sierra Leone a la ciutat de Chicago que a la mateixa Sierra Leone), o que en aquests últims anys s'estigui produint un nou èxode de mà d'obra cap a les fàbriques de la Xina.⁴⁴

Aquests en són només alguns exemples. Hi podríem afegir els *fràgils sistemes tributaris* existents com a conseqüència de les polítiques d'ajust estructural, la nova dinàmica d'*acaparament de terres* i d'expulsió dels camperols i els habitants locals, o la *privatització de molts sectors*, que ha impossibilitat el desenvolupament d'un mínim servei públic d'educació o sanitari.

Tots aquests exemples formen part, en definitiva, de l'hegemonia d'una globalització que és neoliberal i que, a cau-

sa de la inexistència de controls i de regles de joc, permet o fomenta aquest tipus de situacions. La urgència de domesticar aquesta globalització no solament concerneix el benestar de les poblacions africanes, sinó que, més que mai, té a veure amb el futur de la democràcia, del planeta i del benestar del conjunt de la humanitat.

3.3. Epíleg: Àfrica i les paradoxes de la crisi de l'Ebola

L'any 2014 va esclatar l'anomenada «crisi de l'Ebola», que va afectar especialment tres països de l'Àfrica occidental: Sierra Leone, Libèria i la República de Guinea. L'esclat i l'expansió d'aquest virus letal va provocar en pocs mesos la mort de més de nou mil persones, així com el col·lapse dels respectius sistemes sanitaris o un greu impacte i una crisi de confiança en les diferents poblacions. Aquesta crisi va evidenciar algunes de les contradiccions que hem analitzat al llarg d'aquestes pàgines. Per una banda, els grans organismes internacionals i els països van desoir les alarmes d'organitzacions com Metges sense Fronteres (MSF), que van advertir de la gravetat de l'epidèmia i de les repercussions que podria tenir. Només quan els primers casos van arribar a països occidentals, com els EUA o Espanya, la crisi va començar a rebre atenció mediàtica i política. Les solucions van ser oferir poca ajuda, una part de la qual militaritzada, ja que en alguns casos es va optar per enfortir la presència de l'exèrcit perquè garantís el compliment de les mesures de quarantena dictades en els diferents països. Per altra banda, investi-

gadors de la Universitat de Cambridge⁴⁵ van denunciar, en un polèmic estudi en els moments finals de l'epidèmia de l'Ebola, que un dels factors que havia contribuït clarament a l'expansió del virus i al col·lapse dels serveis de salut d'aquests països africans havien estat les mesures d'ajust estructural impulsades des del final dels vuitanta per organismes com l'FMI.⁴⁶

Darrere de la «crisi de l'Ebola» hi ha diverses contradiccions del *modus operandi* de l'agenda internacional cap a l'Àfrica. En aquest quadern hem tractat d'oferir una radiografia, genèrica i incompleta, de com Àfrica afronta una realitat amb llums i ombres que cal tenir en compte, més enllà de discursos maniqueus que no mostren les complexitats existents. Així mateix, hem observat com el nou món multipolar implica un canvi substancial en les regles de joc i noves dinàmiques que, com a mínim, trenquin amb les que han predominat aquestes últimes dècades. Sigui com sigui, i en això hem insistit en aquest últim apartat, més que d'imposar receptes, es tracta d'acompanyar processos de canvi social autòctons, des d'una veritable relació horitzontal i cooperadora. Aquest últim exercici no resulta gens fàcil a causa de la inèrcia civilitzatòria que ha acompanyat sempre les relacions del món amb el continent africà. No obstant això, la nova realitat global i cada vegada més interdependent ens ensenya, tal com indica Latouche, que el canvi del món passa en primer lloc per un canvi en la nostra manera de mirar el món.⁴⁷ I cal afegir que també passa per mirar Àfrica, tractar d'entendre-la i relacionar-nos-hi d'un mode diferent.

1. Lluís TORRENT, «¿Es el mundo tal y como sale en los mapas? El espejismo de Mercator». *United Explanations*, 2013. A: <http://www.unitedexplanations.org/2013/05/27/el-mundo-no-es-como-sale-en-os-mapas-el-espejismo-de-mercator/>
2. Serge LATOUCHE, *La otra África. Autogestión y apañío frente al mercado global*. Barcelona, Oozebap, 2005, pàg. 11.
3. Ian TAYLOR, *The International Relations of Sub-Saharan Africa*. Nova York, Continuum, 2010, pàg. 1.
4. Discurs de Nicolas Sarkozy, president de la República Francesa, el 26 de juliol de 2007. Université Cheikh Anta Diop (Dakar, Senegal). A: <http://www.afrikara.com/index.php?page=contenu&art=1841&PHPSESSID=fd7509bb460226172a605eb0ca1ddb59>
5. «Blair confronts “scar on world’s conscience”». *The Guardian*, 7 de febrer de 2002. A: <http://www.theguardian.com/world/2002/feb/07/politics.development>
6. Patrick CHABAL i Jean Pascal DALOZ, *África camina. El desorden como instrumento político*. Barcelona, Edicions Bellaterra, 1999.
7. Stephen ELLIS, *Seasons of Rains. Africa in the World*. Londres, Hurst & Company, 2011, pàg. 39.
8. O. MATEOS, *África, el continente maltratado*, Barcelona, Cristianisme i Justícia, Quadern 137, 2006.
9. Vegeu Adam HOCHSCHILD, *El fantasma del rey Leopoldo*. Madrid, Península, 2007.
10. I. TAYLOR, *op. cit.*, pàg. 2.
11. A tall d'exemple, n'hi ha prou d'indicar cinc publicacions recents que, des de diferents àmbits (acadèmia, *think tanks*, governs, etc.), coincideixen a apuntar l'existència d'un escenari totalment nou i positiu per a Àfrica: COMISSIÓ PER A L'ÀFRICA, *Our Common Interest*, 2005, a: <http://www.commissionforafrica.info/2005-report>; J. CILLIERS, *African Futures 2050. The next forty years*, Institute for Security Studies, South Africa, 2011, a: <http://www.issafrica.org/pgcontent.php?UID=30613>; T. DIETZ, *Silverlining Africa. From images of doom and gloom to glimmers of hope. From places to avoid to places to enjoy*, Leiden University & African Studies Centre, 2011; Manuel DE LA ROCHA i Laura GÓMEZ, «África: una visión optimista». *Economía Exterior*, núm. 55, hivern, 2010-2011, i NORDIC AFRICAN INSTITUTE (NAI), *The rise of Africa: Miracle or Mirage?*, 2010 Annual Report, Uppsala, a: http://www.nai.uu.se/about/organisation/annualreport/AnnualReport2010_mini.pdf
12. INSTITUTE FOR SECURITY STUDIES, «Africa in 2014: the good, the bad and the ugly», 19 de desembre de 2014. A: <http://www.issafrica.org/iss-today/africa-in-2014-the-good-the-bad-and-the-ugly>
13. Mthuli NCUBE, *The Making of the Middle Class in Africa*. Banc Mundial, 2013. A: <http://blogs.worldbank.org/futuredevelopment/making-middle-class-africa>
14. S. ELLIS, *op. cit.*, pàg. 70-74.
15. Ton DIETZ, *Silverlining Africa. From images of doom and gloom to glimmers of hope. From places to avoid to places to enjoy*. Leiden University & African Studies Centre, 2011.
16. A Nigèria, Ghana i la República de Sud-àfrica, tres dels països que han experimentat un creixement econòmic més gran, la diferència entre els ingressos del 10% més ric de la població i el 40% més pobre (el que s'anomena «índex Palma») ha augmentat significativament aquests darrers quinze anys. Vegeu Àlex PRATS, «¿Despierta África». *Blog 3500 millones*, *El País*, 26 de maig de 2014. A: <http://blogs.elpais.com/3500-millones/2014/05/desperta-africa.html>
17. David FIG, *El nuevo saqueo de África*. Fuhem Ecosocial, 2015. A: https://www.fuhem.es/media/cdv/file/biblioteca/Analisis/2015/estado-de-la-extraccion_D_FIG_feb15.pdf
18. AFRICAN PROGRESS PANEL (APP), *Jobs, Justice and Equity. Seizing opportunities in times of global change*, 2012. A: <http://allafrica.com/>

download/resource/main/main/idades/00031701:14b51160c4c3c4a100e8a69324daca79.pdf

19. J. MARITZ, «“Africa rising”: TIME magazine agrees with *The Economist*». *How We Made It in Africa*, 2012. A: <http://www.howwemadeiti nafrica.com/africa-rising-time-runs-with-same-title-as-now-famous-the-economist-cover/22337/>
20. OSCAR MATEOS, «África, el milagro inexistente». *Alternativas Económicas*, núm. 20, desembre de 2014. A: <http://alternativaseconomicas.coop/posts/el-milagro-inexistente>
21. Per a veure actualitzat l'índex de la *Mo Ibrahim Foundation*: <http://www.moibrahim foundation.org/interact/>
22. RICHARD DOWDEN, «Africa's rising rage: the middle classes call for revolution». *African Arguments*, 2013. A: <http://africanarguments.org/2013/02/07/africa%E2%80%99s-rising-rage-the-middle-classes-call-for-revolution-%E2%80%93-by-richard-dowden/>
23. S. LATOUCHE, *op. cit.*, pàg. 233.
24. I. TAYLOR, *op. cit.*
25. RITA ÁLVAREZ, «Chinàfrica (I)». *Periodismohumano.com*, 18 de maig del 2010. A: <http://periodismohumano.com/economia/chinafrica-desde-china.html>
26. O. MATEOS (2006), *op. cit.*
27. JAMES FERGUSON, *The Anti-Politics Machine: «Development», Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*. Cambridge, University Press Cambridge, 1990.
28. VEUGE SIPRI (STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE), «Military expenditure in Africa, 1988-2011». A: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/regional/milex_africa
29. S. ELLIS, *op. cit.*, pàg. 67.
30. FANTU CHERU i CYRIL OBI, *The Rise of China and India in Africa*. Londres, Zed Books, 2010, pàg. 3.
31. F. CHERU i C. OBI, *op. cit.*, pàg. 5.
32. S. ELLIS, *op. cit.*, pàg. 4.
33. D. FIG, *op. cit.*
34. O. MATEOS, «¿Una nueva era para África?». *Boletín ECOS*, núm. 18, març-maig 2011, Fundació Fuhem. A: http://www.fuhem.es/media/ecosocial/file/Boletin_ECOS/boletin_18/una_nueva_era_para_Africa_O_MATEOS.pdf
35. HUMAN RIGHTS WATCH, «Zambia: Safety Gaps Threaten Copper Miners». 20 de febrer de 2013. A: <http://www.hrw.org/news/2013/02/20/zambia-safety-gaps-threaten-copper-miners>
36. S. ELLIS, *op. cit.*, pàg. 6.
37. S. ELLIS, *op. cit.*, pàg. 32.
38. ROYAL AFRICAN SOCIETY, «Un mensaje para los líderes del mundo. ¿Qué ocurre con el daño que le estamos infligiendo a África?». *Revista Académica de Relaciones Internacionales*, núm. 8, juny de 2008, GERI-UAM.
39. S. LATOUCHE, *op. cit.*, pàg. 13.
40. TIM MURITHI, «African indigenous and endogenous approaches to peace and conflict resolution». A: D. J. FRANCIS (ed.), *Peace and conflict in Africa*. Nova York, Zed Books, 2008, pàg. 20.
41. ROYAL AFRICAN SOCIETY, *op. cit.*
42. DAVID LLISTAR BOSCH, *Anticooperación. Interferencias Norte-Sur*. Barcelona, Icaria-Antrazyt, 2009.
43. DEVON CARTWRIGHT-SMITH, «Africa: Hidden Resource for Development». *Global Financial Integrity (GFI)*, 26 de març de 2010. A: <http://www.gfintegrity.org/report/briefing-paper-illicit-flows-from-africa/>
44. S. ELLIS, *op. cit.*, pàg. 34.
45. A. KENTIKELÉNIS, L. KING i M. MCKEE, «The International Monetary Fund and the Ebola outbreak». *The Lancet*, vol. 3, desembre de 2014. A: [http://www.thelancet.com/pdfs/journals/langlo/PIIS2214-109X\(14\)70377-8.pdf](http://www.thelancet.com/pdfs/journals/langlo/PIIS2214-109X(14)70377-8.pdf)
46. O. MATEOS, «La crisis del Ébola y la construcción de estado en África Subsahariana». *Opinión CIDOB*, núm. 296, 15 de gener de 2015. A: http://www.cidob.org/es/publicacions/opinio/seguridad_y_politica_mundial/la_crisis_d_el_ebola_y_la_construccion_de_estado_en_africa_subsahariana
47. S. LATOUCHE, *op. cit.*, pàg. 28.

QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ

El quadern vol explicar els grans canvis que s'han produït en el continent africà els darrers anys i els diferents discursos i anàlisis que han intentat explicar-los.

Algunes preguntes que poden ajudar a enfocar la reflexió:

1. Quines dades de les que dona el quadern t'han resultat més sorprenents i inesperades?
2. Quins motius creus que expliquen el nou discurs «afrooptimista»? Quines aportacions creus que fa el discurs «afrorealista»? A partir de la teva concepció i coneixement de la realitat africana, amb quin dels tres discursos et sents més identificat i amb quin menys? Per què?
3. Com valores els canvis que s'han produït a nivell mundial i la presència de nous actors en el continent africà, especialment de la Xina? Com valores aquesta nova realitat?
4. Quina aproximació creus que hauríem de tenir cap al continent africà? En aquest sentit, com valores el paper de l'ajuda al desenvolupament?

Cristianisme i Justícia (Fundació Lluís Espinal) és un Centre d'Estudis promogut per la Companyia de Jesús de Catalunya. Agrupa un equip de professors universitaris i especialistes en teologia i en diverses ciències socials i humanes interessats pel cada cop més indispensable diàleg fe-cultura-justícia

La col·lecció Cristianisme i Justícia presenta algunes de les reflexions dels seminaris de l'equip del Centre o alguns dels treballs dels seus membres i col·laboradors.

167. CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA I CRISTIANISME I JUSTÍCIA, Una mirada a la pobresa - 168. P. ARROJO, Crisi global de l'aigua - 169. D. IZUZQUIZA, En partir el pa - 170. J. CARRERA, Cristianisme i societat des de la perspectiva ètica - 171. G. DUCH, F. FERNÁNDEZ SUCH, L'agroindústria sota sospita - 172. J. LAGUNA, Fer-se càrrec, carregar i encarregar-se de la realitat - 173. B. BASTIDA, Crisi, un final per escriure? - 174. J. I. GONZÁLEZ FAUS, "Ja hi vaig, Senyor". Contemplatius en la relació - 175. J. BOTEY, Capellans obrers. Compromís de l'Església amb el món obrer - 176. L. RAMÓN, Dones en peu de vetlla - 177. J. I. GONZÁLEZ FAUS, El naufragi de l'esquerra - 178. F. J. VITORIA, Vents de canvi - 179. J. ALONSO, El diàleg de la vida quotidiana - 180. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Unicitat de Déu, pluralitat de místiques - 181. J. LAGUNA, Ai de vosaltres...! Distopies evangèliques - 182. V. CODINA, Fa 50 anys va haver-hi un Concili - 183. A. BLANCH, Lleó Tolstoi, un profeta polític i evangèlic - 184. J. F. MÀRIA, E. DEVUYST, Les mines del rei Leopold - 185. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Una Església nova per a un món nou - 186. O. MATEOS, J. SANZ, Canvi d'època, canvi de rumb? - 187. S. HERRERA, Atrapades als llimbs: dones, migracions i violència sexual - 188. A. CALDERÓN, L. SOLS, Europa, en la cruïlla - 189. J. CARRERA, La revolució de cada dia - 190. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Déu? - 191. J. SOLS LUCIA, Les raons d'Ellacuría - 192. X. ALEGRE, J. I. GONZÁLEZ FAUS, J. MARTÍNEZ GORDO, A. TORRES QUEIRUGA, Refer la vida. Divorci, acollida i comunió - 193. O. MATEOS, De la «tragèdia» al «miracle»?

Els títols d'aquesta col·lecció es poden descarregar d'internet:
www.cristianismeijusticia.net/quaderns

N. 193, març 2015

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns CJ a tothom que els sol·licita. Si vostè desitja rebre'ls, demani'ls a:

Cristianisme i Justícia
 Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
 93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

cristianismeijusticia

cijusticia

fespinal89